

КРИТИЧКА РЕЧ ИЗ УГЛА НИКОЛАЈА ТИМЧЕНКА

Николај Тимченко, *Искусџва и искушења критичке речи*, прир. Наталија Лудошки, Задужбина „Николај Тимченко” / Народна библиотека „Радоје Домановић”, Лесковац 2020

Књига *Искусџва и искушења критичке речи* у новом светлу представила је рад Николаја Тимченка¹ на пољу науке о књижевности, указујући на његово дугогодишње интересовање за књижевну критику и присуство на критичкој сцени на којој је у распону од готово пола века својим прилежним деловањем бивао један од арбитра чије се мисли и речи, подједнако утемељене и у теорији и у историји књижевности, сматрају релевантним.

Књигом *Искусџва и искушења критичке речи*, дванаестом у низу, коју је Задужбина „Николај Тимченко” објавила из заоставштине Николаја Тимченка,² употпуњује се слика о значају његовог рада – до сада је читалачкој публици представљен као врстан есејист, филозофски писац, коментатор културних и књижевних дешавања, портретист и интерпретатор поетских и прозних текстова – њоме се изнова скреће

¹ Николај Тимченко припадао је групи интелектуалаца који су на простору некадашње Југославије својим радом обележили другу половину двадесетог века, а чије је прегалаштво неправедно остало у сенци. Разлог томе делом је у његовој скромној и повученој природи, која је удаљена од универзитетских центара, помно пратила сва научна и културна дешавања, сва друштвена превирања, али се, спутана од стране тадшњег режима, није активно укључивала у главне токове већ се оглашавала са периферије, промовишући неопходност критичке свести и у књижевности и у животу. Други разлог због кога је Николај Тимченко био удаљен из главних токова науке тиче се савести и одсуства критичке свести оних који су оћутали чињеницу да се појединац, који је говорио о вредностима за које се и сами декларативно залажу, прогони, маргинализује и кажњава због онога што мисли и ради. Речју, „случај” Николаја Тимченка, да се послужимо и једном његовом формулацијом, парадигматичан је пример интелектуалца у времену, скрајнутог, обележеног стигмом, који за живота није оцењен како је заслужио. Отуда и настојање да се у новом времену, у измењеним околностима на друштвеном плану, Николај Тимченко из локалне средине, са маргине, приближи главним токовима научне мисли 20. века. Чин поштовалаца његовог дела, који из године у годину раде на реафирмацији знаменитог Лесковчанина, представља покушај превредновања књижевнокритичке сцене и изношења Тимченкових судова на увид јавности како би се у савременом контексту изнова оценили.

² Задужбина „Николај Тимченко” до сада је из Тимченкове заоставштине објавила следеће наслове: *Француске белешке* (2006), *Књижевност и дојма. Година 1952. у српској књижевности* (2006), *Књижевна бащинина Лесковца* (2007), *Мисао, реч, судбина. Античке теме* (2008), *Меланхолија и херменеутика. Мислилац и писац Никола Милошевић* (2009), *Између стваралација и еџзисџенције. О Андрићу и Црњанском* (2011), *Смисао приповедања* (2013), *Психологија књижевне логорологије. Руске и српске теме* (2014), *Нећатајор или айолотеј. О Крлежином аџајману* (2015), *Будно око. Књига о Васку Поји* (2018), *На стџрани човека. Зайиси о српској прози* (2019).

пажња јавности на дело које одржава дух отвореног дијалога заснованог на аргументованом ставу, дијалога који се кроз време протеже и указује на нека од битнијих питања књижевне критике која се тичу теоријске мисли о критици, проблема критичке традиције и актуелне критике, проблема критичког чина и његових односа и веза са стваралачким чином уметника, одсуства и присуства критичности у сфери књижевности и у домену културног и друштвеног живота и др. Приређивач књиге *Искусџва и искушења критичке речи*, Наталија Лудошки, добро осмишљеним насловом истакла је у први план два проблема који су током дугог и плодног критичког рада били поводи бројних опсервације Николаја Тимченка. И *искусџва и искушења*, множинским облицима везана за *критичке речи*, вишезначна су и вишеструка – подразумевају и опште и лично, и оно што је Тимченко као проучавалац књижевности и мислилац о њеним проблемима пратио и усвајао на широком пољу уметности и различитих хуманистичких наука, и оно што је сџм критички разматрао и о чему је судио. У том смислу, *Искусџва и искушења критичке речи* су и синтетичка и аналитичка, и еклектичка и оригинална, и објективна и субјективна, и утемељена у различитим методолошким приступима, што ћемо у наредним редовима покушати да докажемо.

По избору приређивача, у књигу *Искусџва и искушења критичке речи* ушло је 46 текстова Николаја Тимченка, углавном, приказа, осврта и записа о текућој научној и књижевној продукцији, што је књизи наметнуло фрагментарну форму. Текстови су груписани у три поглавља – „Погледи на критику”, „Критика на делу”, „Критика у времену” – чији наслови јасно одређују и обрађене теме. Уводно и завршно поглавље на идејном плану успостављају низ веза којима се првобитно заузета становишта образлажу, проверавају у контексту новог времена, из чега се намећу закључци о непромењеном стању у култури и науци. О чему је реч, у каквим су односима и релацијама текстови из првог поглавља посвећени Сретену Петровићу, Зорану Константиновићу и Јовици Аћину са онима из завршног поглавља, посвећеним Предрагу Протићу, Михизу и Палавестри – остаје на читаоцима да открију.

У првом поглављу књиге *Искусџва и искушења критичке речи* Тимченкови *ћоћлеги* усредсређени су на коментарисање критичке традиције од њеног установљења у нашој науци о књижевности до актуелне критике из осамдесетих година, чиме би описан развојни лук критичке свести у нас могао да се сведе на тужну конататацију о једном сегменту тог периода: „Не постоји, наиме, оно што бисмо могли назвати еволуцијом српске критичке мисли у смислу њеног сигурног, систематског сазревања и раста који претпоставља ослобађање од свег баласта који је ту критику оптерећивао од првих дана после ослобођења, а што је данас чини изразом провинцијског и примитивног духа умногоме карактери-

стичног за нашу културу у целини.”³ Овакав став, који подсећа на Константиновићеве речи из *Филозофије њаланке*, Тимченко допуњује коментаром: „У нас не постоји критичка свест о литератури, па ни критичка свест као културни и друштвени ентитет”,⁴ што води закључку о скућеним људским хоризонтима и „духовној ситуацији која не познаје и не признаје праве полемике већ је бремениста ексцесима и осудама”.⁵ Одабраним цитатима желели смо да илуструјемо општу климу и опште ставове од којих Тимченко полази у вредновању српске књижевности и критике. У изрицању суда Тимченко није благ, он уочава различите проблеме у науци о књижевности, што је већ поменуто, и приступа им са различитих становишта – разматра их у светлу актуелних дешавања у култури и у друштву, ситуира их у контекст идеолошких сукобљавања и мимоилажења, осветљава их на пољима естетике, психологије, филозофије. Због свега поменутог у његовом аксиолошком систему посебно место заузимали су проицљиви тумачи и истраживачи на чијем је трагу био и под чијим се утицајем развијао – Зоран Мишић, Миодраг Павловић, Милан Кашанин, Никола Милошевић, затим Светозар Петровић, Зоран Гавриловић и Јовица Аћин – критичари окренути новом и долазећем. Да је низ критичара који су били у сфери Тимченковог интересовања знатно шири, показује друго поглавље књиге *Искусџва и искушења криџичке речи*, где су се нашли одабрани радови о Лази Костићу, Скерлићу, Богдану Поповићу, Слободану Јовановићу, Исидори Секулић, Станиславу Винаверу, Растку Петровићу, Радету Драинцу, Марку Ристићу, Душану Матићу, Михизу, Џацићу, Светлани Велмар-Јанковић, Мирославу Егерићу, Радовану Вучковићу, Ивану В. Лалићу, Љубомиру Симовићу, Слободану Ракитићу, Јовану Христићу и Милошу Црњанском. У коментарима о делима поменутих стваралаца, као константа која говори о систему етичких и антрополошких вредности Николаја Тимченка, препознају се зналачки суд и јасан афирмативан став, есејистички приступ који и у краткој форми долази до изражаја, честе аналогџе којима Тимченко успоставља дубље везе на поетичком, мисаоном или методолошком плану. Овом списку требало би прикључити и имена Предрага Вукадиновића, Мидхада Бегића, Миодрага Јовичића, Љубисава Андрића, Иванке Удовички, Младена Лесковца, Радомира Константиновића, Марка Недића, Гојка Тешића, Владете и Милана Јанковића, Миодрага Јуришевића, приређивача и аутора различитих монографских књига са којима је Тимченко ступао у интелектуални дијалог. О важности тог

³ Став изречен 1971. године у анкети „Опредељења: облици и могућности критичког израза” (*Сведочансџва*) овде се наводи на основу књиге: Николај Тимченко, *Искусџва и искушења криџичке речи*, прир. Наталија Лудошки, Задужбина „Николај Тимченко” / Народна библиотека „Радоје Домановић”, Лесковац 2020, стр. 11. Сва даља преузимања преносе се из истог извора.

⁴ Исто, стр. 14–15.

⁵ Исто, стр. 15.

дијалога Тимченко износи следећи закључак: „Тај дијалог између ствараоца и критичара је оно фундаментално што се у сфери духа – може и мора догађати. Онда кад је на висини тог дијалога – критика врши своју функцију без обзира на сопствене ограничености.”⁶ На наведен закључак надовезује се и следећа мисао: „На тај начин аутор оправдава своју основну мисао о критици као креативном чину који постиже сврху не само тиме што се озбиљно и стваралачки односи према свом предмету – литерарном делу (ми бисмо додали и научном!) него и тиме што је увек свесна ограничености и вредности сопствених резултата, као и претпоставки на којима почива.”⁷ Овде се појмом аутор именују и књижевник и онај који његово дело коментарише са становишта критике, и онај који таквом, научном делу, прилази као коментатор. О ограничностима различите врсте, о границама мисли појединих критичара, о скромним донетима њиховога рада, о одсуству вредности и неизграђеним вредносним судовима на којима су градили своје научне анализе, о превазиђености њиховог рада, говоре текстови посвећени Велибору Глигорићу и Драгану М. Јеремићу. У својим коментарима Тимченко није злонамеран већ систематичан, методичан, његови закључци су јасни и доречени, управо онакви какви би требало и да су резултати научних истраживања. Наталија Лудошки, приређивач књиге *Искусџва и искушења критичке речи*, Тимченкову особину да ауторитативно и зналачки приступи делу и подвргне га детаљној анализи духовито коментарише – „понекад заличи на професора који *дели лекције*”⁸ – и ми се слажемо с том опаском, додајући да их дели универзитетским професорима, друштвено етаблираним и општеприхваћеним, онима који би требало да буду носиоци и научног и друштвеног напретка.

Поглавље које затвара књигу – „Критика у времену” – отвара је ка идејама које су у Тимченковом вредносном систему најбитније: хуманост, висока културна стремљења, духовност, етичност. Сва његова истраживања на пољу књижевности и књижевне критике била су омеђена наведеним координатама и све што је Тимченко био, одређено је тим вредностима. Начин на који су организовани текстови у књизи *Искусџва и искушења критичке речи* показује да се и приређивач Наталија Лудошки креће истраживачким путем вођена истим принципима. То најбоље показује позиционирање последњег Тимченковог текста у књизи, којим се пажљив читалац позива на ново читање, на повратак полазним становиштима Тимченка, не би ли утврдио пуну актуелност његових судова о „црним листама”, „слободи роба”, мраку који често чини да се не прави разлика између притајене светлости свеће и заслепљујуће светлости сунца.

⁶ Исто, стр. 20.

⁷ Исто, стр. 21.

⁸ Исто, стр. 293.

У извођењу закључака о књизи *Искусџва и искушења критичке речи* посебно треба истаћи чињеницу да је приређивач одабраним текстовима представио аутора Николаја Тимченка као врсног познаваоца књижевних прилика, коментатора битних друштвених и културних дешавања, критичара који методолошком разноликошћу зна да изненади, сувереног познаваоца теоријских знања који не бежи од оцене и изрицања вредносног суда већ њима брани свој интегритет. Као посебна вредност књиге намећу се текстови – „Критичака традиција и актуелна критика”, „Изданак Раблеовског духа: Станислав Винавер” и „Наша књига о мрачним временима: Предраг Палавестра” – који Тимченка представљају као критичара са ставом, врсног портретисту и човека који у светлости интелектуалних врлина зна да коригује своје ставове према другима и раздвоји оно што је у њиховом раду вредно похвале од онога што похвалу не заслужује.

Пре но што изнесемо крајње закључке о књизи *Искусџва и искушења критичке речи*, можда је овде право место да отворимо једну заграду и послужимо се биографским чињеницима из Тимченковог живота: део радног века провео је у редакцији листа у Лесковцу, где је писао извештаје о фудбалским утакмицама локалних клубова. Колико је тиме био испуњен, можемо само да претпоставимо. Детаље наводимо помишљајући да се са терена књижевне критике накратко изместимо на фудбалски терен и евидентан таленат са једног поља пренесемо на друго поље. У том случају, имајући на уму његове критичке квалитете, претпостављамо следеће – да је Тимченко пожелео да се огледа у том спорту, био би мајстор који се одлично сналази на малом простору, дриблер, играч који влада лоптом и на кога се рачуна, добар у дуелу, прецизног шута и одличног прегледа игре. Ко зна, можда би био и у репрезентацији – да није било поткупљивих судија и тренера лоших процена. Овако, остао је само пратилац игре која се одвијала на терену који није био његов. Раскош његовог талента остао је у сенци, далеко од великих терена, рефлектора, далеко од титула.

Књига *Искусџва и искушења критичке речи* показује да се и на ограниченом простору приказа, огледа и записа, на клизавом терену критике, пред навијачком публиком и пристрасним судијама, може играти чисто и показати раскош талента. Наравно, за то је потребно много рада, много знања и умења, много воље – а све наведено красило је Николаја Тимченка. Његови радови показују доследност у настојању да се критички мора мислити – и у друштвеним релацијама, и у уметности и у науци. Критички се мора и говорити – како би се остварила судбина.

Владимир МИЧИЋ